

О. ІВАСЮК, О. ОГУЙ. ТВОРЕЦЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

О. Івасюк, О. Огуй

ТВОРЕЦЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

(світлій пам'яті професора В.В.КОПТИЛОВА присвячено)

У липні цього року мало б виповнитися **80 років** відомому українському перекладачеві, видатному вченому, одному із засновників сучасного українського перекладознавства, доктору філологічних наук, членові Спілки письменників України, лауреатові літературних премій імені Максима Рильського (2000), імені Івана Кошелівця (2001) та імені Миколи Лукаша (2001) **Віктору Вікторовичу КОПТИЛОВУ**, що відійшов у вічність 19 лютого 2009 року, на 79 році життя.

Розквіт його творчої діяльності припав на той час, коли вже формувалося сучасне українське **перекладознавство як окрема галузь філології** і власне Віктор Вікторович уперше вказав на це явище в 1971 році в журналі «Мовознавство», згодом відзначивши **іміждисциплінарний характер перекладознавства**. Як перший доктор наук в Україні у галузі перекладознавства і засновник кафедри теорії та практики перекладу в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка (1971), В. Коптілов охопив **проблеми першотвору та перекладу як перекладацької множинності**, систематизувавши історію світових перекладів, до котрої він вдався ще у своїй кандидатській дисертації «Нарис історії українського поетичного перекладу (дожовтневий період)» [1]. Позитивний відгук на дисертацію дав Максим Рильський. У своїй рецензії він відзначив, що після перегляду дослідження В. Коптілова відмовляється від свого твердження, ніби «Шевченко ніколи й нічого не перекладав» (крім уривків із «Слова о полку Ігоревім») і визнав, що «Давидові псалми» — це насправді майстерні переклади, а не просто вільні варіації на біблійні теми». Вказував на це (як зауважує Максим Стріха [14, с.66]) і відомий російський перекладознавець Корній Чуковський, котрий мав сміливість ще у 1936 році написати про шевченківські «Псалми»: «в основному вони дуже точні, але в кожному з них відчувається українець-бунтар, який ненавидить катів своєї рідної землі. Він обирав для перекладу з Біблії лише такі уривки, де Йордан і Дніпро збігалися. Коли у своїх перекладах він писав «Єрусалим», було ясно, що для нього це Київ:

І коли тебе забуду
Ієрусалиме, —
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужбині;
І язык мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуду пом'янути
Тебе, наша славо!» [14, с.67].

Отже, очевидним і безперечним постає те, що при такому підході до відтворення оригіналу актуалізується **націєтворча функція перекладу**, яку одним із першим збагнув В.Коптілов.

У 1971 р. він успішно захистив докторську дисертацію «Актуальні теоретичні проблеми українського художнього перекладу» — першу в українській філології докторську дисертацію з теоретичних проблем перекладу.

Новаторство В. Коптілова полягало і в тому, що він запропонував проводити **перекладознавчий аналіз** на фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Не одне покоління студентів пригадує його захопливі лекції із теорії та практики перекладу в

Національному університеті імені Тараса Шевченка та у Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Деякий час викладав Віктор Вікторович і в Українському вільному університеті в Мюнхені та у Вищій школі східних мов та цивілізацій у Парижі.

Великою заслугою професора Коптілова стало й те, що він творчо розвинув «зеровську» методологічну настанову про **необхідність впровадження в українському перекладі неокласичної традиції**, тобто утвердження української мови як повновартісної через переклад світової літературної класики. Широковідомі переклади Віктора Коптілова із численних мов, а саме із французької («Трістан та Ізольда», «Роман про Ренара», «Легенда про пошуки Грааля», епіграми Вольтера, лірика В. Гюго, П. Валері, Л. Арагона, Ж. Превера, Ф. Супо, Р. Шара, А. Мішо), з англійської («Зимова казка» В. Шекспіра, поезії Д. Донна, В. Блейка, П. Б. Шеллі, Е. О. По, В. Б. Єйтса), з німецької (вірші Ф.Гельдерліна, Г. Гайне, Г. фон Гофмансталя, Р. М. Рільке, Й. Р. Бехера), з польської (твори М. Рея, Я. Кохановського, А. Міцкевича, Ю. Словацького, В. Броневського), з російської (поезії М.Некрасова, О.Блока, В.Брюсова).

Водночас професор В. Коптілов доклав чимало зусиль, щоб перекладознавчі студії 1975–1990-х рр. набули міждисциплінарного характеру. Наукова спадщина В. В. Коптілова кінця 1960-х — початку 1970-х років [1-13] — це своєрідний підсумок повоєнного періоду розвитку українського перекладознавства, що до деякої міри узагальнює дискусії про літературознавчу чи лінгвістичну природу теорії перекладу і підтверджує те, що теорія перекладу містить не тільки лінгвістичні, й літературознавчі аспекти. Більше того, **перекладознавство**, за теорією В. Коптілова, суттєво відрізняється від обох цих галузей філології, а отже, **має свою окрему структуру, свої особливі цілі та методи**. У своїй перекладознавчій концепції В. В. Коптілов указав на **можливість перекладності** кожного твору з будь-якої мови на будь-яку іншу; необхідність відтворення художнього твору в єдності його змісту і форми та збереження в художньому перекладі того самого **співвідношення між частиною й цілим**, що й в оригіналі [8, с. 6–7].

Зауважимо, що до сфери наукових зацікавлень В. Коптілова належало не просто поняття перекладності, а **співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в перекладі**. На думку дослідника, кожен перекладач повинен розглядати твір як породження «двох середовищ» та «двох стилістичних систем» [5, с. 50–51]. Водночас В. Коптілов впроваджує **методику перекладознавчого аналізу** і ставить перед дослідниками такі головні завдання: враховувати мистецький суб'єктивний та науковий (об'єктивний) аспекти перекладу [5, с. 29] й обов'язково зіставляти переклад з оригіналом [5, с. 30]. Окрім того, В. Коптілов наголошував на тому, що «справжнім предметом художнього перекладу є не слова, словосполучення чи фрази тексту, а ідейно-образна структура першотвору, тобто пов'язані авторською ідеєю найважливіші образи, багатство взаємовідношень яких зумовлює неповторну своєрідність певного твору» [5, с. 30].

Професор Коптілов також відзначав, що критика перекладу ґрунтується на визначенні «відповідності» між оригіналом і перекладом на п'яти мовних рівнях — фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному [5, с. 34]: «Запропонований підхід до аналізу перекладу й до визначення мети художнього перекладу не є ні суто літературознавчим, ні суто лінгвістичним. Його не можна вважати механічним поєднанням обох принципів, бо їх взаємодія, підпорядкована новому завданню, дає нову якість — перекладознавчий аналіз [7, с. 54–55; 8, с. 185].

Упровадження В. Коптіловим терміна «перекладознавчий аналіз» як закономірного розвитку попередніх традицій аналізу тексту, які ще раніше пропонували І. Я. Франко та О. М. Фінкель, безперечно означало великий поступ цієї науки порівняно з попередніми періодами розвитку. Великою заслугою професора Коптілова стало те, що він почав застосовувати принципи лінгвостилістики до перекладознавчих пошуків. В. Коптілов також відзначив, що термін «перекладознавчий аналіз» означає методологію, а не конкретний метод, окресливши перспективи застосування в її межах компонентної, статистичної, лінгвостилістичної, когнітивної та інших методик.

Новаторством В. Коптілова стало й те, що він зумів сформулювати визначення поняття перекладу з урахуванням як літературознавчих, так і лінгвістичних чинників, визначивши його як процес, «в якому перекладний твір зберігає ідейно-образну структуру оригіналу іншомовного літературного твору і виступає як його семантико-стилістична паралель» [8, с. 183].

Отже, професор Коптілов указав на появу нового етапу українського перекладознавства, а саме на розростання його в широку розгалужену систему знань. Про це свідчить **класифікація галузей перекладознавства** та його завдань, яку розробив В. В. Коптілов [8, с. 202–204]. За цією класифікацією:

– **загальна теорія художнього перекладу** вивчає загальні закономірності (психологію перекладацької творчості, етапи перекладу, обґрунтування філософських основ перекладу, формування засад наукового аналізу перекладу — безвідносно до конкретної пари мов);

– **часткові теорії перекладу** досліджують ефективні прийоми відтворення оригіналів конкретної іноземної мови у матеріалі рідної мови;

– **видові теорії перекладу** узагальнюють досвід художнього перекладу певного виду літератури — прози, поезії та драматургії;

– **критика художнього перекладу** аналізує конкретні переклади, зіставляючи їх з оригіналами;

– **історія художнього перекладу** вивчає становлення перекладацької майстерності:

а. **літературознавче вивчення історії перекладу** передбачає дослідження впливу перекладів іншомовних творів на національну літературу та суспільне життя;

б. **лінгвістичне вивчення історії перекладу** передбачає дослідження історії розвитку мовних засобів відображення змісту та стилю оригінальних творів у перекладах у зіставленні з розвитком засобів національної літературної мови.

Така класифікація наочно демонструє необхідність поєднання літературознавчого та лінгвістичного підходів.

Свідченням цього є, насамперед, його книга «Актуальні питання українського художнього перекладу» (1971 р.), в котрій він надзвичайно яскраво висвітлив основні проблеми художнього перекладу (прозового, поетичного та драматичного) [6]. Ці питання трактуються крізь призму національної мови, віршування, стилістики. Вказавши на завдання теорії та критики перекладу створити серію порівняльних стилістик двох мов та організувати **всебічну планомірну фахову підготовку перекладачів** [6, с. 29–30], він наголосив на необхідності застосовувати лише об'єктивні дані лінгвістичного аналізу. А з-поміж сучасних методів лінгвістичного аналізу найбільш придатним В. Коптілов визначив «метод структурного дослідження тексту» [6, с. 122]. Цим самим професор В. Коптілов пропагував дослідження нового типу, спрямовані не від літературного твору до мови, а від лінгвістики, структури мови до конкретного літературного вжитку.

Отже, великим науковим досягненням професора Коптілова стало те, що він зумів узагальнити дослідження попередніх епох, а саме аналіз перекладу, що проводили І. Я. Франко та М. К. Зеров, етапи перекладу, які визначали Іван Кулик та О. М. Фінкель, стилізацію, на яку свого часу вказував В. М. Державін, і створити основи сучасного українського перекладознавства. А тому дослідження В. В. Коптілова можна вважати не тільки певним підсумком попередніх досліджень, а й фундаментом сучасного українського перекладознавства для побудови нових українських перекладознавчих студій.

Список використаної літератури

1. Коптілов В.В. Очерк истории украинского поэтического перевода: Дооктябрьский период): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. — Киев, 1963. — 16 с.
2. Коптілов В.В. Схема періодизації історії українського поетичного перекладу // Питання історії та культури слов'ян / Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1963. — Ч. 2. — С. 143–151.

3. Коптилов В. Олексий Кундзич — теоретик и практик [перевода] // Мастерство перевода. 1969. — М.: Сов. писатель, 1970. — Сб.6. — С. 271–283.
4. Коптілов В.В. Сила окриленого слова // Мовознавство. — 1967. — № 4. — С.5–53.
5. Коптілов В.В. Художній переклад і структурна типологія // Мовознавство. — 1969. — № 5. — С. 29–35.
6. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. — 131 с.
7. Коптілов В.В. Перекладознавство як окрема галузь філології // Мовознавство. — 1971. — № 2. — С. 50–57.
8. Коптілов В. Першотвір і переклад: Роздуми і спостереження. — К.: Дніпро, 1972. — 215 с.
9. Коптілов В.В. Стилiзація в перекладі // Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. — К.: Наук. думка, 1972. — С. 176–193.
10. Коптілов В. Гейне на Україні // Всесвіт. — 1973. — № 2. — С. 183–190.
11. Коптилов В. Переводя с русского... // Мастерство перевода. [1972]. Сов. писатель, 1973. — Сб. 9. — С. 15–170.
12. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. — К.: Вища шк. Вид-во при Київ.ун-ті, 1982. — 165 с.
13. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навч.посібник. — К.: Вища шк., 1982. — 166 с.; К.: Юніверс, 2003. — 280 с.
14. Стріха М. Український художній переклад: Між літературою і націєтворенням. — К.: Факт; Наш час, 2006. — 344 с.
15. Шмігер Т.В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: Ключові проблеми та періодизація: Автореф. дис. ... канд. філол. наук (10.02.16) /Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 20 с.

Ключові праці В.В. Коптілова

1. Коптилов В.В. Очерк истории украинского поэтического перевода: Дооктябрьский период): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Киев. гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко. — Киев, 1963. — 16 с.
2. Коптілов В.В. Схема періодизації історії українського поетичного перекладу // Питання історії та культури слов'ян / Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1963. — Ч. 2. — С. 143–151.
3. Коптилов В. Олексий Кундзич — теоретик и практик [перевода] // Мастерство перевода. 1969. — М.: Сов. писатель, 1970. — Сб.6. — С. 271–283.
4. Коптілов В.В. Сила окриленого слова // Мовознавство. — 1967. — № 4. — С.5–53.
5. Коптілов В.В. Художній переклад і структурна типологія // Мовознавство. — 1969. — № 5. — С. 29–35.
6. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. — 131 с.
7. Коптілов В.В. Перекладознавство як окрема галузь філології // Мовознавство. — 1971. — № 2. — С. 50–57.
8. Коптілов В. Першотвір і переклад: Роздуми і спостереження. — К.: Дніпро, 1972. — 215 с.
9. Коптілов В.В. Стилiзація в перекладі // Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. — К.: Наук. думка, 1972. — С. 176–193.
10. Коптілов В. Гейне на Україні // Всесвіт. — 1973. — № 2. — С. 183–190.
11. Коптилов В. Переводя с русского... // Мастерство перевода. [1972]. Сов. писатель, 1973. — Сб. 9. — С. 153–170.
12. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. — К.: Вид-во при Київ. ун-ті, 1982. — 165 с.
13. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навч. посібник. — К.: Вища шк., 1982. — 166 с.; К.: Юніверс, 2003. — 280 с.